Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 51, Nisan 2021, s. 189-195

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.49802>

Dr. Öğr. Üyesi Cengiz DAİMİ

Munzur Üniversitesi/Güzel Sanatlar Fakültesi, d.cengiz@gmx.net

TURNA KUŞU VE TURNA SEMAHI

Özet

Turna, hem Alevi-Bektaşî inanç edebiyatında hem de divan ve halk edebiyatında çokça anılan ve işlenen kuştur. Halk Edebiyatında sevgiliyi ve haberciyi, Alevi-Bektaşî edebiyatında ise özellikle Hz. Ali'nin avazını temsil eden simge kuştur. Göçer olan bu simge kuş, Uzakdoğu'dan Anadolu'ya kadar sıra ve gurbet ile özdeş olup haber getiren ve ruh taşıyan elçi durumundadır. Dişi ve erkek turna kuşlarının birbirine olan sadakati ve vefası, Alevi-Bektaşî inancında ıkrarlı ilişkilerin ve eşlerin durumu ile özdeş bilinir. Bu kuşların dansı, uçuş pozisyonları ve sadakat özellikleri esas alınarak Turna Semahı icra edilmiştir. Turna Semahı turnanın silüetini ve dans figürünü içermektedir. Sevgi, sadakat ve vefa gibi değerlerin toplamı olarak simgeleşen turna kuşu, Alevi-Bektaşî inanç dünyasına bu değerler bütününi taşıyan kuş olarak girmiştir. Araştırmacılar genellikle semah ve turna konularını ayrı ayrı ve birbirlerinden kopuk olarak incelemişlerdir. Makaleyi daha anlaşılır kılmak için Turna kuşu ile Turna Semahı bir arada incelenmiş ve aralarındaki ilişki ele alınmıştır. Daha önce bu kuş ve semah ile ilgili yapılan incelemelerde bağlam bütünlüğüne yapılan vurgunun zayıf olduğu kanaatindeyiz. Bu nedenle makalemizde turna kuşunun kimliği, karakteri, yaşam şekli, uçuş biçimleri, dans ve eşine olan sadakati ile Alevi-Bektaşî Turna Semahını dönen evli çiftlerin ıkrarı, sadakati, dansları ve inançları bağlamında ele alınmıştır. Bu makale Ardahan ili Damal ilçesi Dereköyü'nde yapılan alan çalışmasında görsel kayıt altına alınan icra halindeki Turna Semahı varyantları ve literatür taraması esasında yazılmıştır.

Anahtar kelimeler: turna, turna semahı, turna dansı, cem ayini, turna motifi

CRANE BIRD AND CRANE SEMAH

Abstract

Crane is a widely-used and mentioned bird both in Alewi-Bektashi faith literature and Divan and folk literature. It represents beloved and messenger in folk literature and it is a symbolic bird represents the cry of “Ali” - cousin and son-in-law of the Prophet Muhammad - in Alewi-Bektashi faith literature. Being identical to the images of homeland and foreign lands from far East to Anatolia, that nomadic symbolic bird is thought to be a messenger carries news and spirits. Fidelity and loyalty of female and male cranes to each other is identical to the idea of acknowledgeable relations and couples in Alewi-Bektashi faith. “Crane Semah” (whirl) is performed on the basis of the features of dancing, flight patterns and loyalty of these birds. “Crane Semah” includes the silhouette and dancing patterns of cranes. Being a symbolic bird as a sum of values such as love, fidelity and loyalty, cranes have entered the Alewi-Bektashi faith world as a set of values. Researchers have dealt with the issues of Semah and cranes separately and disconnectedly. In this study, the bird crane and Crane Semah issues were evaluated together and the relations among them were examined. Because, it is obvious that there is a concrete relation between the specifications of cranes, life style, dance and flight and Crane Semah.

Keywords: crane, crane semah, crane dance, cem rite, crane figure

GİRİŞ

Turna Semahı'nın birçok varyantı vardır. İncelediğimiz Turna Semahı ise Türkiye'nin heteredoks inanç grubundan ve Anadolu ile Kafkasya arasında sınır kenti olan Ardahan'ın Damal ilçesinin Dereköyü'nde Türkmen Alevilerince dönülmektedir. İncelememiz Şubat 2008'de kayıt altına alınan semah üzerinde yapılmıştır. Ardahan İli Anadolu-Kafkasya geçiş güzergahındadır. Bölge çok kültürlü bir dokuya sahiptir. Dereköy Yedidede Ocağına mensup Kızılbaş Alevilerinin bir arada yaşadığı köydür.

Alevi-Bektaşî inanç öğretisinde şu hususlar belirgindir: İnsan, Tanrının yeryüzündeki tecellisidir (suretidir). Tanrıya saygı, insana saygıdan geçer. Okunacak en büyük kitap insandır. Tanrı insan-ı kâmil dedir. İnsan-ı kâmil ve bu inanç yolunun uluları bazen kuş donunda tezahür ederler. Bu inancın mürşidi Hz. Ali turna ve güvercin donunda, Hacı Bektaş-ı Veli güvercin, Ahmed Yesevi ise turna donunda zuhur eder (Özmen: 2000: 284-288). Bu zuhurun halk şiirine yansımaları şöyledir (Öztelli: 1971: 104):

Eğlen turnam eğlen Ali misin sen

Yoksa Hacı Bektaş-ı Veli misin sen

Bu simgesel kuşlar kutsal olup belirli mesajların taşıyıcılarıdır.

Araştırmacı Özmen “Şamanizm” üzerine incelemesinde “don değişimi” ile ilgili şu aktarmada bulunur: “Şaman, kuş donuna girişi ve uçuşu ifade eder”. Devamla “Uçma gücü mistik dünyaya mensup olan herkese uzanır. Kuşların ruh aktarma gücüne sahip olarak kavranması ve ruhun kuş biçiminde masalsı algılanışından kaynaklanmaktadır” ifadesine yer verir (Özmen: 2000: 285).

Şamanların eski kıyafetlerinde bazen turna motifine rastlanır. Şaman, ritüelde kimi zaman turna donunda görünür.

“Turna, İslamiyet öncesi Türk inanışlarında Gök Tanrı dışındaki ilah olarak kabul görür. Ruhu Tanrıya ulaştıran aracıdır” (Elçin: 1997: 63-75). İslamiyet öncesi Türk inancında turna önemli bir yer işgal eder (Ceylan: 2003: 13-33). Saha ve Yakut Türklerinde turna kuşu kutsaldır ve yuvasının bozulması günahıdır. Ayrıca turna olduğuna inanılan Şamanlar da vardır. Altay Türklerinde de turna kutsaldır. Ruhun turna donunda gökyüzüne yükseldiğine inanılır (Duranlı: 2010: 157,181). Turna Çin, Kore, Japonya, Orta Asya, İran, Anadolu ve Mezopotamya’da kutsal olarak bilinen göçmen kuşudur. Japonya’dan Anadolu’ya kadar çeşitli hikayelere konu olan turna tekil olarak değil, ikili olarak sevdalı ve kutsi aşk motifiyle ele alınmıştır. Japonya’da bir inanca göre hasta kişi kağıttan bin kadar turna kuşu motifini katlarsa hastalığı geçer. Hiroşima’da atom bombasının saldırısına uğrayıp sakat kalan kız çocuğu Sadako 644 kağıt katlama işini tamamlar ama ömrü vefa etmez. Vefatı sonrası bin sayısını tamamlamak için geri kalan üç yüz elli altı turna motifini arkadaşları katlar ve Sadako ile mezara gömerler. O günden bu yana Turna kuşu barışın ve nükleer silahsızlanmanın sembolü olur. Ve Sadako’yu temsilen bir anıt da Hiroşima’daki barış parkına konur(Tressidler;1999:565). Antik Mısır mabet duvarlarındaki bezemelerde Hz. İdris’i temsil eden turna(Hancerlioğlu;1975:465), Rus halk şarkılarında, Amerikan yerlilerinin totemlerinde, Avustralya yerlilerinin danslarında, Yunan ve Roma mitolojilerinde hep karşımıza çıkar (Tressidler;1999:576). Anadolu’da ise Tokat’ta, 1341 yılında Mehmet Celebi’nin oğlu adına inşa edilen mezarın kitabesinde, koruyucu ruhun sembolü olarak karşımıza çıkar (Karamağaralı: 1970: 81-82). Ayrıca Anadolu’da folklor ve etnoğrafya ürünlerinde motif olarak sıkça işlenmiştir. Dolayısıyla bu coğrafya kuşağında hep mutluluğun, şansın ve uzun yaşamın simgesi olarak anılagelmıştır.

Turna, eşli yaşayan, günde iki kez suda dans eden, özellikle çiftleşme döneminde ilginç dans seansları ile ilgi odağı olan göçmen bir kuştur. Turna Semahı ise turna kuşunun dansını, eşli ve grup halindeki yaşamını taklit ederek yapılan dini temalı dandır. Erzurum’da din dışı Turna Barı dansında ise bir kadın ve erkek, turnaları temsil eder. Bu barda turnaların ötüşleri, dansları, sesleri ve turnaların birbiri etrafında dönüşleri taklit edilerek dansa başlanır. (Halk Oyunları;1996:43). Çin’de turna kutsal bir kuş olarak bilinir ve turna dansı, cenaze merasiminde yapılan kutsal bir dans olarak karşımıza çıkar (Melikoff: 2006: 119-121). Aynı iklim kuşağında yapılan bu dansların kökeninin, turnaların gökte uçuşu, eşli dansı ve ruh taşıyıcı rolüyle bağlantılı olduğu fikri, akademik çevrelerde kabul görmektedir (Cengiz; 2020:40)

Halk anlatılarında turna, dişi ve erkek olarak eşli yaşamda ömür boyu birbirlerine sadık kalan ender kuşlardandır. Eşi ölünce yaşamına son veren veya yedi yıl başka eşle buluşmayan sadık bir kuştur. Sadık, vefalı ve eşli yaşamda ıkrarlı (beraberliğinden dönmeyen) olan soylu ve asil bir kuştur. Eşi ölünce uzun yıllar gamlı-yaslı yaşayan bu kuş, vefanın ve ıkrarın sembolü olarak anılır. Hatta nadir de olsa eşini aldatan turna, diğer turnalar tarafında görülmesi halinde, gaganarak cezalandırılır. İnsanlar turna kuşundaki sadakati ıkrarlı itikate eş bilirler. Alevi-Bektaşilerde tek eşlilik ile özdeş bilinir. Turna sevgide bağlılık, dostlukta sebat, sadakat ve vefanın en güzel örneğini temsil eder. Turna bir temsiliyetin simgesidir (Erseven;1990:98). Iğdır ili Karakoyunlu beldesinde yaptığımız saha çalışmasında, Esmaye Mehmetoğlu’dan turna kuşuna dair aldığımız şu bilgi de ilginçtir: Eşinden ayrı düşmüş yaralı turnanın kanadı sarılır. Kırık kanatlı turna uçamaz. Diğer eş turna, yaralı eşini uçurmak ve onunla dans yapmak ister.

Bunu bir türlü başaramaz. Bunca uğraştan sonra başarısız kalan eş turna, evin önünde alev alev tüten tandır ocağına havadan pike (dalış) yaparak dalar ve intihar eder.

Halk anlatılarına göre vurulan ve yaralanan turnayı eşi terk etmez . Turnanın bu davranışı ‘vefa, sadakat ve ikrara bağlılık’ olarak ifade edilir. Arzu Kalkan ise turna hakkında şu bilgiyi verir: “Elazığ civarındaki Hazar Gölü kıyısında eşini kaybeden ve tek başına dalgın gezinip duran, yere sürdüğü kanadını başına vuran turnanın bu garip hareketi, bölgemizde ‘gamlı-yaslı turna’ davranışı olarak izah edilir. Bölgemizde halk arasında turnanın bu hareketi gamlı-yaslı kişilerin benzer davranışları için söylenen «topraklar başıma» deyimini ile ifade edilir”.

Turna ve telli turna adlı iki tür turna ile karşılaşılır. ‘İnsan ruhlu’ olarak anılan turna, leylek büyüklüğünde olup uzun bacaklı, zarif boyunlu, parlak, duru ve güzel gözlü göçmen kuştur. Başının arkasında geriye doğru sarkan zülüfü vardır. Yumurta ve yavru yapma döneminde turna çifti yuvayı nöbetleşe bekler. Yırtıcı hayvanlardan ve tehlikelerden erken haberdar olmak için, pençeleri arasına bir taş parçası koyarak uykuya yatar. Taşı düşürdüğünde mecburi olarak uyanır (Tressidder: 1999: 542). Genç turnalar yaşlı anne ve babanın yiyeceğini de temin ederler.

H. Toprağın anlatımına göre:“Konar-göçer kuş olan Turnalar uzun yolculuklarda “V” harfi şeklinde katile (katar) oluşturarak, kılavuz öncülüğünde yol alırlar. Anadolu’da turnaların gökte uçarken pervaz (dairevi) şeklinde dönüşü ve kanat çırpmaları “devr-i daim” olarak adlandırılır. Semahta turnanın gökyüzündeki uçuşu taklit edilir ve semahı dönenler turna gibi uçar olurlar” Tanrıyla buluşmayı simgeleyen bu ritüelle aşıklar, dönerek Hak’ka varmayı amaçlar. (Erseven;1990:101). Başlangıçta göçmen olan Anadolu Alevi-Bektaşileri ve onun gezgin dervişleri, turnanın konar-göçerliğini, yaşam kalıplarını, asil davranışını, ahlakını ve eşine sadakatli yaşamını, kendi yaşam anlayışları ve inançsal değerleri ile örtüştürmüşlerdir. Alevi-Bektaşî itikatında ikrarlı çiftler/evli ikililer turna ikilisine benzetilir

Kaynak kişi Sümbül Şentürk turnaların gökte kılavuz turna önderliğinde katar halinde ağır ağır kanat çırpıp dairevi (pervaz) dönüşlerle yükselip yol almalarını, “Turnalar gökte Semaha durdu” inancı ile açıklamakta ve onların bu hareketini, kılavuz pir önderliğindeki cem ayinine katılıp pervaz dönen ikrarlı canların hakka yükselişiyle örtüştürmektedir. Büyük Alevi şairi Pir Sultan Abdal’in şu deyişinde turnanın gökte dairesel uçuşu semah ile aynılaştırılır, turnadan haber beklenir. Bir çok türkü ve dansa yansıyan bu ritüel Alevi edebiyatının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Yemen ellerinden beri gelirken

Turnalar Ali’ mi görmediniz mi?

Hava üzerinde semah ederken

Turnalar Ali’ mi görmediniz mi? (Aslanoğlu: 1997: 110).

Pir Sultan’ın diğer bir şiirinde ise turnanın vasıfları ve haberciliği şöyle yansımıştır:

Gitme turnam gitme nerden gelirsin

Sen nazlı canana benzersin turnam

Her bakışta beni mecnun edersin

Gönülden mihmana benzersin turnam (Aslanoğlu: 1997: 111).

Alevi Bektaşî inancında turna uzun yaşamı, ölümsüzlüğü, ebedi dönüşü ve ruhun beden yolculuğunu simgeleyen göçmen kuştur. (Özmen: 2000: 284-285))

Turna dindışı alanda da sevgi ve saygı ile anılan bir kuştur. Halk kültüründe haber getirip götüren bir elçi ve sır ortağı simgedir. Anadolu Türkçesi ağızlarında; turna, durna, Kürtçe'de Qulinge, Zazacada ise Soxlinge olarak adlandırılır. Kaynak kişilerden Binali Bozkurt'un anlatımına göre Tunceli(Dersim) yöresinin ünlü piri Quzveren'li Derviş Hasan 1960'lı yılların sonunda bir kış günü vefat ederken, Soxlinge karlı dağları aşarak gelir ve derviş'in mezarı başında kanat çırpıp tekrar havalandırarak gider. Bu anlatıda ruhun bedenden ayrılıp hakka yürümesinde turnanın taşıyıcı rolüne işaret edilmektedir. Cafer Şentürk ise turnayı şöyle tarif eder: "Turna yer yer güzelliği, saflığı ve temizliği ile genç kızların hurisi olarak nitelenir. „Turna gibi kız" ve „Turna gibi edalı" deyimini güzellikte kusursuzluğu ifade eder. Kadınların saçına ve başına turna teli takması hem adettendir hem de inanç gereğidir". Turna Halk edebiyatında gurbet ile sılanın çağrışımıdır. Hüzün, coşku ve mutluluğun habercisidir.

Turna; halk, tekke ve klasik edebiyatta şiir ve destan formu, müzikte türkü, oyunda dans, el sanatları ve etnoğrafyada motif ve inançta kült olarak sık sık işlenmiştir. Turna, Ortaçağ'da Azerbaycan ve Anadolu'da destan kahramanı Köroğlu'nun koçaklarından (savaşçılar) Çamlıbel'e haber götüren elçidir (Elçin: 2003: 49). O, Pir Sultan Abdal'ın deyişlerinde, 16.yy da Urumeli (Rumeli)'nin Sivas diyarından, Kızılbaş Alevilerinin kutsal mekânı Yıldız Dağı'ndan İran Safevilerinin payitahtı Tebriz'e haber getirip-götüren elçidir (Aslanoğlu: 1997: 319).

Ortaçağ Kürt dengbej (aşık) geleneğinde de turna (Qiling/Quling) motifi sık sık işlenmiştir. Kürt halkı arasında "kuşların diline vakıf" diye adlandırılan Feqiye Teyran (Kuşların Feqisi)'ın ve 19. yy büyük Kürt dengbeji Evdale Zeynîke'nin eserlerinde turna motifi işlenmiştir. Hatta Evdale Zeynîke dengbejlik ilhamını, kanadını sardığı yaralı bir turnadan aldığını söylemektedir (Çamlıbel: 2005: 152).

Zakir Cafer Avalı'nın belittiğine göre Turna Semahı, Ardahan ili Damal İlçesi Dereköy'deki Türkmen Alevilerin cem ayinlerinde, "akşam sazi" denilen bölümünde, genellikle iki kadın, iki kadın iki erkek veya bir kadın bir erkek tarafından dönülür. Bölgede kayıt altına aldığımız semahta sadece kadınlar semah dönmektedir. Görsel kaydımız bu köyde yaz ve kış mevsiminde dönülen değişik varyantlardaki turna semahlarından derlenen kısa bir panoramadır. Yeter Değirmenci'ye göre bu farklılık, köy sakinlerinden Yedi Dede Ocağına bağlı kesimlerin farklı icrasından kaynaklanmaktadır.

Alevi-Bektaşî inancına mensup çevreler temel ibadetlerini, muhabbet ve ibadet faslından oluşan cem ayinlerinde, ritüeller eşliğinde icra ederler. Semah, cem ayyininde Tanrı'ya yakarış, inanış ve bağlılıkları doğrultusunda dönülerek icra edilen dandır (Erseven; 1990:151). Kaynak kişi Ayten Geysel'e göre: „Semah, ilahi uçarı aşk halidir. Adını turna kuşundan alan Turna Semahı, turna kuşuna özenerek dönülen ağır ve yürük dini dandır".

Semahlar 12 Hizmet içinde olup, mitolojik Kırklar Meclisindeki kişilerce dönüldüğüne inanılır (Korkmaz: 2005: 593). Alevi-Bektaşîler Semahın İslamiyet öncesi dönem kültüründen

etkilendiğini kabul etmekle beraber, onun Kırklar Meclisi Cemi'inden geldiğine inanırlar. Semah cem ayininin vazgeçilmez bir parçasıdır. Semahların figüratif biçimleri estetik biçimdir ve bu dışsal yanıdır. Bu figüratif estetik biçimin alt yapısını, iç/ilahi anlam doldurur. Semah kutsallık atfedilen, ahenk ve düzen içeren ibadettir. (Özmen: 2000: 286)

Turna Semahı kozmik bir dandır. Erkek kollarını açarak kadının etrafında pervane olur. Turna Semahı'nı dönenler sağ eli ile gökyüzünden enerjiyi alır, sol eli ile yeryüzünden enerjiyi alır. Dans sonunda semazen ikilisi ellerini göğsünde mühürlerler ve gönül gözü ile kainatı seyre dalarlar. (Cengiz:2020:10)

Dansta hareketler ağır ve olgundur. Semah dönenler ard arda dizilerek kollarını turnanın kanatları gibi yana doğru açarak ezginin ritmine uygun yürürler. Başlangıçtaki bu yürüyüş turnanın ağır ağır havalanıp uçuşunu andırır. Örneğin iki bölümlü olan Dereköy Turnalar Semahı'nın birinci varyantının 1.bölümü 4/4'lük usul eşliğinde ağır ve 2. bölümü ise 9/8'lik aksak usul eşliğinde hızlı dönülür. İkinci varyantı ise sadece 4/4'lük usul eşliğinde ağır ve hızlı olan bölümler halinde dönülür. İnanç mekânında ve uygun psikolojik atmosferde yapılan cem ayininde hızlanıp dönen canlar (semahçılar) transa geçip havalanarak hakka yürüme seansına girerler. Turna Semahı'nda devran ve ruh göçü vardır. Canlar döne döne bu devranı ve döngüyü tamamlarlar. Bu semah farklı bölgelerde farklı Alevi şairlerinin şiirleriyle, değişik ritm ve ezgi kalıpları eşliğinde dönülür.

SONUÇ

Turna kuşu Japonya'dan Anadolu'ya kadar halk mitolojisi ve edebiyatında çok geniş yer alır. Güzelliği, edası, vefa ve sadakati, ilginç dansı ve havada süzülmesi ile dillere destan ve ikili ikrarlı canlara timsal olan bir simge kuştur. Tabiatı ve toplumda düşmanı da olan bu kuş hakkında pek çok rivayet, hikaye ve mitolojik söylem söz konusudur.

Turnanın davranışı, yaşam şekli, özellikle uçuşu ve dansı dini ve dindışı alanda danslara, semahlara konu olmuştur. Turna eşine olan sadakatiyle Alevi-Bektaşî inancına paralellik arz ettiğinden Alevilerde kutsallığın sembolü olmuştur. Haber getiren, Hak'ka ruh taşıyan simge kuş olarak kabul edilmiştir. Bu kuşun özellikleri, uçuş ve dansları, esasında Turna Barı ve çeşitli varyantları ile Turna Semahını oluşturmuştur. Çalışmada Ardahan İli Damal İlçesi Dereköy'de kayıt altına alınan Turna Semahı farklı varyantlarıyla ele alınmış, inançsal ve felsefî arka planıyla incelenerek literatüre kazandırılmaya çalışılmıştır. Bugüne yapılan araştırmalarda Turna Barı ve özellikle Turna Semahı yüzeysel ele alınmış, turnanın karakter özelliği ve dansla olan ilişkisi detaylı incelenmemiştir. Semah bu bağlamından kopuk ele alınmaktadır. Bu çalışmada hem turna kuşunun özellikleri hem de turna dansının bu kuşla alakası, Alevi-Bektaşî inanç dünyasındaki bağlamıyla ele alındı.

KAYNAKLAR

Sözlü Kaynaklar

Esmaye Mehmetoğlu; Iğdır ili Karakoyun İlçesi, 1935 doğumlu
Sümbül Şentürk, Ardahan ili Damal ilçesi Dereköy, 1950 doğumlu
Yeter Degirmenci, Ardahan ili Damal ilçesi Dereköy, 1947 doğumlu
Cafer Avalır (zakir), Ardahan ili Damal ilçesi Dereköy, 1957 doğumlu
Cafer Şentürk, Ardahan ili Damal ilçesi Dereköy, 1948 doğumlu
Aytekin Geysel, Ardahan ili Damal ilçesi Eskikılıç Köyü, 1965 doğumlu
Arzu Kalkan, Elazığ-Sivrice İlçesi, Merkez ilçe, 1956 doğumlu
Binali Bozkurt, Erzincan-Tercan, Quzveren Köyü, 1939 doğumlu
Hüsniye Toprak, Iğdır ili Karakoyunlu ilçesi, 1935 doğumlu

Yazılı Kaynaklar

Aslanoğlu, İbrahim (1997), Pir Sultan Abdallar. Ankara: Can Yayınevi
Cengiz, Daimi (2020), Halkbilim Yazıları, Ankara, Duvar Yayınevi
Ceylan, Ömür (2003), Klasik Türk Şiirinde Turna'ya Dair, Hacı Bektaş Veli Dergisi:38, Ankara, Kış
Çamlıbel, Ahmet (2005), Evdale Zeynike, İstanbul, Deng Yayınevi
Duranlı, Muvaffak (2010), Saha(Yakut) Büyü Masalları, Konya, Komen Yayınevi
Elçin, Şükrü (2003), Hacı Bektaş Veli Dergisi, sayı 28, Ankara
----- (1997), Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi, Halk Edebiyatı Araştırmaları-1, Ankara, Akçağ Yayınevi
Erseven, İlhan Cem (1990), Alevilerde Samah, Ankara, Ekin Yayınevi
Hançerlioğlu, Orhan (1975), İnanç Sözlüğü, İstanbul, Remzi Kitapevi
Halk Oyunları (1996), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları
Karamağaralı, Beyhan (1970), Sivas ve Tokat'taki Figürlü Mezar Taşlarının Mahiyeti Hakkında, Selçuklu Araştırmaları, C.2
Korkmaz, Esat (2005), Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü, İstanbul, Kitap Yayınevi
Melikoff, İrena (2006), Uyur İdik Uyardılar, İstanbul, Demos Yayınevi
Özmen, İsmail (2000), Simgeler Kenti Bektaşilik, Ankara, C.1
Öztelli, Cahit (1971), Pir Sultan Abdal, Ankara, Milliyet Yayınevi
Tressidler, Cek (1999), Semboller Sözlüğü (Slovar Smyolov), Turna (Juravl) Maddesi, Moskova, Grand Fair Press